

УДК 340.1

А.В. ЛЯСКОВЕЦЬ, Дніпропетровський гуманітарний університет

ДЕФІНІЦІЇ «ЮРИДИЧНІ НОРМИ» ТА «ЮРИДИЧНІ ВІДНОСИНИ» В НАУКОВОМУ СПАДКУ Ф.В. ТАРАНОВСЬКОГО

Ключові слова: юридична норма, юридичні відносини, публічне право, приватне право, суб'єкт права

Питання чіткого визначення понять «юридична норма» та «юридичні відносини» та їх характеристики розглядаються правознавцями не одне століття. Але й зараз у теорії права існують різні підходи до розгляду цього питання. Для того, щоб з'ясувати корені тих чи інших теорій, треба звернутися до наукової спадщини видатних істориків і методологів права, серед яких Ф.В. Тарановський займає значне місце. Ще за життя він був визнаним фахівцем в історії східноєвропейського права, але не можна забувати і його доробки в теорії права.

Серед вчених, що займаються дослідженням цього питання, треба назвати О.А. Омельченка, І.Б. Усенка, Т.І. Бондарук, С.І. Михальченка, В.О. Томсінова, О.Ф. Скакун та ін. Звідси, мета статті полягає в тому, щоб дослідити визначення в роботах Ф.В. Тарановського питання співвідношення публічного і приватного права, а також розглянути науковий підхід правознавця до визначення характеристик і складових юридичних норм та юридичних відносин.

Досліджуючи співвідношення та взаємозв'язок суб'єктивного та об'єктивного права, спеціальну увагу Ф.В. Тарановський приділив сутності і структурі юридичної норми, підставам та складовим юридичних відносин. Перше питання, яке висуває автор: яку роль виконує юридична норма в регулюванні соціальної поведінки індивідів? Передісторія цього питання сягає ще римських

юристів, які розглядали юридичну норму як «веління», «заборону», «відплату». Формула римського юриста III ст. Модестіна діяла до XIX сторіччя. Згідно неї, до функцій юридичної норми належать: веління, заборона, дозвіл і покарання («*legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire*»).

Ситуація змінилася з появою вчення Ф.Савіньї, який усунув «плеоназми» з формули Модестіна, порахувавши зайвою наявність самостійної карної функції юридичної норми. Далі юристи звернули увагу на те, що заборона є нічим іншим, як велінням не робити чогось, отже, немає необхідності висувати її як самостійну заборонну функцію. Після цього очищення від «плеоназмів» залишилися лише дві основні функції юридичної норми – веління і дозвіл. А далі постало питання: чи існують обидві функції права, чи тільки веління, і, якщо ці функції існують паралельно, то яка з них є основною для регламентації соціальної поведінки? Серед вчених-юристів склалося два різні погляди на цю проблему. На думку одних, головна задача права полягає у встановленні обов'язків – веління. На думку інших – першочерговою метою права є надання індивідові особливих повноважень для вільного їх прояву у суспільному житті, це – дозвіл.

Підключившись до дискусії, Ф.В. Тарановський так вирішив це питання. «Перш за все, слід визначити, що таке функція права. Функцією він назвав вплив на поведінку людей у суспільстві, тобто мотиваційну дію на психіку індивіда. Як відомо, юридична норма має двосторонній характер, який виражається як у встановленні обов'язку, так і в наданні «претензії». З цих позицій, треба підходити до питання функцій юридичної норми. Встановлення обов'язку може розглядатися як ніщо інше, як веління виконати щось, а встановлення домагання такого характеру не носить. Домагання виступає у вигляді дозволу, незалежно від особистих сил індивіду і засобів можливості діяти, використовувати виконання обов'язків іншою особою. Отже, у сфері

права встановлення обов'язку і надання домагання незмінно існують разом, і функція юридичної норми так само, як і юридична норма, «має подвійний характер – «наказово-дозвільний». Яким би не формулювалося правоположення у законодавстві, його сутнісна функція як норми залишиться незмінною» [1, с.136].

З'ясувавши природу юридичної норми та її функцій, правознавець розглядає структуру юридичної норми. Характерно, що погляди Ф.В. Тарановського щодо структури юридичної норми в деяких положеннях відрізняються від сучасних. На його думку, «юридичні норми встановлюють обов'язки і домагання. Проте, право не ділить людей на дві протилежні категорії, так, щоб на одних накладалися лише обов'язки, а іншим привласнювалися б одні домагання. Кожна людина покликана до виконання обов'язку і наділяється домаганням, відповідно до особливостей тих життєвих відносин, в яких вона опиняється у різний час і за різних обставин. Відповідно, у логічній будові юридичної норми розрізняються дві частини. Одна – визначає ті умови, за наявності яких виникають взаємні обов'язки і домагання між двома особами, друга - встановлює самі обов'язок і домагання. Перша частина юридичної норми називається гіпотезою (припущенням), друга – диспозицією (розпорядженням) [1, с.137]. Але, констатує Ф.В. Тарановський, така побудова юридичної норми викликає серед теоретиків права хибну думку, що юридична норма носить умовний характер і в диспозитивній частині. Тут він послався на думку М. Коркунова: «Безумовних юридичних норм немає, з цієї точки зору. Навіть така безумовна, з етичної точки зору, норма, як заборона робити замах на недоторканність людського життя, як юридична норма не є безумовною. Щоправда, більшість інтересів повинна поступатися інтересу збереження життя, але не всі. У випадках необхідної оборони, на війні, при здійсненні каральної влади держави позбавлення життя правом допускається» [1, с.137–

138].

На противагу цьому, інші теоретики права (Л. Петражицький) дотримуються тієї думки, що не всі юридичні норми представляють собою умовні (гіпотетичні) розпорядження, і що у складі об'єктивного права є як умовні, так і безумовні (категоричні) норми. При цьому Федір Васильович вважав, що ці обґрунтування засновані на неправильному розумінні гіпотези юридичної норми та її гіпотетичності, адже головний зміст гіпотези полягає в тому, що вона вказує на умови, завдяки яким виникають відносини між двома особами, між якими диспозиція розподіляє обов'язки і права. «Гіпотеза намічає умови виділення із загальної маси людей тієї пари індивідів, між якими диспозиція встановлює юридичне стосунки. Саме у цьому значенні всі юридичні норми гіпотетичні, тобто всі вони походять від припущення про можливе в майбутньому положення пари осіб, яке має служити підставою для об'єднання їх юридичним зв'язком обов'язку і домагання».

Класифікуючи гіпотези, вчений виходить з двох параметрів: форми гіпотези та рівня її визначеності. Ця класифікація, можна сказати, повністю співпадає з сучасною класифікацією. Щодо класифікації диспозиції, то тут завважається, що визначеність диспозиції не залежить від форми гіпотези і також поділяється на безумовно-визначені, невизначені та відносно-визначені диспозиції, подібно до гіпотез.

Певне непорозуміння викликає відсутність у структурі правової норми санкції. Правознавець вважав, що санкція притаманна лише юридичній нормі кримінального права, і гіпотеза кримінальної норми називається диспозицією, а диспозиція – санкцією. Цю особливість Ф.В. Тарановський пояснював так: «У гіпотезі кримінальної норми визначається склад злочинного діяння, а в диспозиції встановлюється належне за нього покарання. В описі складу злочинного діяння міститься, у прихованому вигляді, розпорядження, що повеліває всім і кожному утри-

муватися від здійснення такого діяння. Внаслідок цього, перша частина кримінальної норми, яка визначає склад злочинного діяння, називається розпорядженням, або диспозицією. Покарання представляє собою один з видів тих неvigідних наслідків, які веде за собою порушення права. З'єднання з правопорушенням неvigідних для правопорушника наслідків відоме, професійною мовою юристів, як санкції. Внаслідок цього, друга частина кримінальної норми, яка встановлює покарання, називається санкцією» [1, с.142].

Хоча і в сучасній теорії держави і права це питання не повністю визначене, але такий розгляд структури юридичної норми, на думку *дисертанта*, не відповідає дійсності. Тому Ф.В. Тарановський визнавав двочленну структуру юридичної норми, не визнаючи при цьому, що санкція є у будь-якій юридичній нормі, незалежно від галузі права. Навіть у нормах конституційного права, хоча й не у більшості, існує санкція, при тому що ці норми носять узагальнюючий характер.

У подальшому розгляді дії юридичних норм, при виникненні юридичних відносин, правознавець визначає такі складові юридичних відносин: 1) суб'єкт правовідносин; 2) право; 3) обов'язок; 4) об'єкт, тобто те, що складає предмет або зміст права, з одного боку, та обов'язку, з іншого.

Суб'єктами правовідносин визначаються фізичні та юридичні особи, властивості яких відповідають сучасним уявленням. Цікаво, як Ф.В. Тарановський класифікував види юридичних осіб: до першого класу він відніс юридичних осіб, які виступають як корпорації, – політичні союзи, союзи для досягнення релігійних, наукових, промислових, торгових цілей; до другого класу – юридичних осіб, які володіють майном для визначених цілей. Отже, вчений, на відміну від сучасних теоретиків права, виділив класи юридичних осіб, незалежно від майна, яким вони володіють, а залежно від цілей, які вони переслідують. «Для виникнення юридичної особи, – міркував він, – потрібне спеціальне визнання її державною владою, тобто щоб державна

влада наділила ту чи іншу установу або корпорацію осіб якостями відокремленого суб'єкту права, що і робить державна влада в особливому акті про створення юридичної особи. Подібні акти видаються або для кожної юридичної особи окремо, або для цілих категорій юридичних осіб» [1, с.150]. Отже, тут не згадується про майно, яким володіє юридична особа, і взагалі не стоїть питання про обов'язкову наявність майна як про визначальну властивість юридичної особи.

Крім цього, всі суб'єкти володіють такою характеристикою, як правоздатність. І, хоча правоздатність можна віднести до сфери суб'єктивного права, Ф.В. Тарановський вважав, що цією здатністю людину як суб'єкта юридичних відносин наділило об'єктивне право. «Здатність бути суб'єктом юридичних відносин називається правоздатністю, – формулює він. – Оскільки юридичне відношення складається з права і обов'язку, з яких перше являє його активну сторону, а друге – пасивну, то і правоздатність слід розрізняти як активну, так і пасивну. Активна правоздатність є здатність бути суб'єктом права (домагання), пасивна – здатність бути суб'єктом юридичного обов'язку. Правоздатністю не є будь-яка природжена властивість людини, а особлива якість, якою об'єктивне право наділяє як фізичних осіб, так і особи юридичні.

Сучасна правосвідомість і діюче право виходять з основного принципу, згідно якому всі люди визнаються правоспроможними як у пасивному, так і в активному значенні. Такий принцип встановився шляхом довгого історичного процесу» [1, с.144].

На нашу думку, спеціальний інтерес дослідників має викликати дана правознавцем класифікація правоздатності: поділ на активну і пасивну. У сучасній теорії права не існує такого поділу, проте його класифікація сприяє більш різнобічному і критичному вивченню цієї правової матерії.

Більш змістовними частинами правовідносин вчений вважає право та обов'язок, адже саме юридичні відносини є нічим ін-

шим, як поєднанням цих елементів. Там, де немає домагання, немає суб'єктивного права. Суб'єктивне право та обов'язок «являють собою корелятивні елементи юридичних відносин». Це означає, що наявність одного з них обов'язково передбачає наявність іншого, поодиноці вони існувати не можуть», визначає Ф.В. Тарановський. З цим питанням нерозривно пов'язане і питання наявності суб'єктивного права у приватному і публічному праві.

Деякі вчені (наприклад, Г.Ф. Шершеневич) вважали, що приватне і публічне право відрізняються різним складом елементів юридичного відношення. Приватноправові відносини мають чотириохчленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок і домагання; публічне право, у свою чергу, має лише трьохчленну структуру – суб'єкт, об'єкт, обов'язок. У публічному праві взагалі немає суб'єктивних прав, держава - не суб'єкт права.

Ф.В. Тарановський рішуче не погоджувався з такою науковою позицією. На його думку, юридичних обов'язків без відповідних їм домагань взагалі не може бути. Не може їх бути і в публічному праві. «У публічному праві не може бути все зведене до обов'язків агентів влади, – відзначав він, – тому що, поперше, існують публічно правові обов'язки громадян, і, по-друге, тим й іншим обов'язкам відповідають певні домагання. Домагання ці належать державі як юридичній особі, і, завдяки ієрархічній організації державного устрою, пред'являються і здійснюються вищими органами по відношенню до тих, які стоять нижче» [1, с.230].

В результаті аналізу різних точок зору на відмінність приватного і публічного права, вчений сформулював власне бачення цього питання. «Ми можемо відрізнити публічне і приватне право, за такою ознакою, – пропонує він: публічними визнаються всі ті юридичні відносини, в яких одним із суб'єктів є держава (через свої органи), зі своїм специфічним характером носія примусової влади; приватними визначаються ті відносини, в

яких держава як суб'єкт відсутня або виступає на одній стороні відносин, але тільки як носій майнових інтересів (фіск., казна)» [1, с.234].

Для подальшого дослідження структури приватного і публічного права, з'ясування суб'єктів правовідносин в цих галузях права Ф.В. Тарановський знову використовує дедуктивний і системний методи. Це проявляється у тому, як він розглядає складові, що входять до приватного і публічного права. До системи приватного права вчений відносить сімейні і майнові відносини, які, у свою чергу, розподіляються на речові, зобов'язальні і спадкоємні. У публічному праві виділяються: 1) державне право (воно визначає організацію державної влади і відносини між державою і громадянами); 2) адміністративне право – предмети, завдання і форми управління; 3) фінансове право – державні прибутки і витрати; 4) кримінальне право – злочини і покарання за їх скоєння; 5) судове право – судоустрій і судочинство, з поділом його на цивільне, торгове і кримінальне. Окремо виділяється міжнародне право, яке також поділяється на публічне і приватне, відповідно до наявності відносин між державами і становищем окремих осіб в міжнародному обороті. Канонічне право, на думку вченого, поділяється так само на публічне і приватне, залежно від наявності в юридичних відносинах церкви як одного із суб'єктів.

Далі, відповідно до еволюційної теорії Г. Спенсера, прихильником якої був Ф.В. Тарановського, він визначає, що «поділ права на публічне і приватне не має постійного характеру протягом всієї історії. Навпаки, розділова грань між цими двома областями права рухається. Вона рухалася і рухається то в одну, то в іншу сторону, залежно від положення мінливого начала особистості і начала влади в людській спільноті. Протягом довгого історичного часу правове положення особистості визначалося виключно служінням владі... це з одного боку. З іншого боку, сама влада була юридично приватним надбанням

її власника, і тільки шляхом послідовного і довгого історичного процесу набрала форми усупільнення, відповідної її об'єктивній задачі у спільноті».

З пропозиціями про включення окремо до видів права суспільного права (Р. Моль) Ф.В. Тарановський категорично не погоджується. Суспільне право, яке регулює діяльність суспільних союзів, – переконаний він, – за своїм характером може бути віднесене до публічного права, бо суспільні союзи мали самостійне значення лише до моменту утворення нової централізованої держави, а після цього саме держава делегувала їм повноваження.

Щодо четвертої складової правовідносин – об'єкту, то при дослідженні цього питання вчений пропонує визначити дві сторони об'єкту правовідносин: поняття об'єкту, в сенсі встановлюваного нормою змісту обов'язку і права, і поняття об'єкту, в сенсі предмета, до якого відноситься поведінка зобов'язаного та уповноваженого, яка відповідає нормі. У відповідності до подвійного характеру правовідносин, який знаходить своє вираження у таких формулах, як: «має право» і «зобов'язаний», – визнаються і два об'єкти правовідносин: об'єкт обов'язку та об'єкт домагання. Залежно від різної поведінки, що встановлюється юридичною нормою, різних галузей і видів права, розрізняються і види об'єктів правовідносин: «Оскільки юридична норма регулює поведінку людей, і юридичне відношення, внаслідок цього, є відношення взаємної упорядкованої поведінки двох осіб, то, отже, об'єктом юридичного відношення взагалі незмінно є поведінка людей. Залежно від різного характеру поведінки, що встановлюється юридичною нормою, розрізняються окремі види, або категорії об'єктів» [1, с.155].

З'ясовуючи сутність об'єкту правовідносин, Ф.В. Тарановський доходить висновку, що в об'єкті можна виділити дві складові: поведінку людини і той предмет, на який ця поведінка направлена. Тому він виділяє об'єкти першого і другого порядку: «Тоді як

юридичний об'єкт першого порядку складається, як ми бачили, з поєднання об'єкту обов'язку і об'єкту права, юридичний об'єкт другого порядку – один і той самий і для обов'язку, і для права» [1, с.158].

Це твердження, на думку дисертанта, де-що сумнівне, в ньому змішані сутність суб'єкта та об'єкта правовідносин, коли поведінку суб'єкта відносять до сфери дії об'єкту правовідносин. Можна не погодитися з Федором Васильовичем у цьому твердженні, проте воно являє інтерес для досліджень права сучасною теорією права.

До об'єктів другого порядку (що не суперечить положенням сучасної теорії права) вчений відносить: 1) речі, 2) нематеріальні блага, 3) дії людей.

Речі – це, перш за все, матеріальні предмети, як створені природою, так і оброблені і створені людською працею.

До нематеріальних благ належать такі блага, як честь, недоторканність особи, недоторканність життя і т.д. «Ми знаємо, що право допускає передачу іншим особам тих домагань, якими ми володіємо, по відношенню до зобов'язаних нам осіб. Так, наприклад, я можу подарувати або продати свою боргову вимогу. З особою, якій я продам або подарую боргову вимогу, у мене виникне юридичне відношення. Об'єктом цього відношення буде моя боргова вимога, або моє суб'єктивне право кредитора. Так само я можу шляхом спеціальної угоди перевести на іншу особу юридичний обов'язок, що лежить на мені. Так, наприклад, я наймаю за спеціальну платню особу, яка зобов'язується за мене виконати якесь замовлення. В обох випадках об'єктом будуть те право, той обов'язок, тобто елементи юридичного відношення. Їх теж слід віднести до категорії нематеріальних благ, які римські юристи називали безтілесними речами (res incorporates)» [1, с.162].

Третю категорію юридичних об'єктів другого роду складають дії людей. Тут маються на увазі як дії зобов'язаної особи, так і тієї особи, якій надано право.

Виділення двоякого роду об'єктів правовідносин Ф.В. Тарановський поставив у прямому залежності від позитивістського вчення про мету в праві: «Відмінність ця повинна бути пов'язана з вченням про мету в праві. Ми розрізняли двояку мету в праві: забезпечення свободи і забезпечення інтересу. Дво-якій меті відповідає і двоякий характер об'єкту: об'єкт першого роду - це об'єкт свободи, об'єкт другого роду – це об'єкт інтересу. Насправді, різні поєднання роботи, нероботи і терпіння встановлюють межі індивідуальної свободи, а речі, нематеріальні блага і дії служать задоволенню наших інтересів. Загальна теорія права має розрізняти вказані два роди об'єктів» [1, с.164].

Ф.В. Тарановський піддає критиці погляди представників догматичної юриспруденції, за їх однобокий підхід до дослідження об'єктів юридичних відносин: «Догматична юриспруденція, що служить справі практичного застосування права і має на увазі, перш за все, прикладну мету забезпечення інтересів, випускає з поля зору об'єкти першого роду і говорить лише про об'єкти другого роду. На жаль, вузьке догматичне вчення є поширеним і серед теоретиків права».

Надалі Ф.В. Тарановський розглядає причини виникнення, зміни і припинення юридичних відносин. У загальній теорії права вони отримали назву юридичних фактів. Юридичний факт є вузловим пунктом, в якому схрещуються і з якого виходять обидві головні гілки загальної теорії права, тобто вчення про право об'єктивне і суб'єктивне. Насправді, юридичний факт є умовою застосування об'єктивної норми; але той же юридичний факт є умовою існування суб'єктивного права, тобто його виникнення, зміни і припинення. Наприклад, смерть спадкодавця є умовою застосування об'єктивних норм про спадкоємство і, разом з тим, умовою припинення всіх суб'єктивних прав померлого, виникнення прав його спадкоємців і зміни ряду суб'єктивних прав, з цією подією смерті пов'язаних.

Таким чином, з погляду суб'єктивного

права, юридичним фактом є всяке право, що змінює обставину, тобто всяка обставина, здатна спричинити зміни в правовій сфері особи, або, що те ж саме, спричинити виникнення, зміну або припинення, прав або обов'язків особи. Для об'єктивного ж права юридичний факт є всяке право, що реалізує обставину, тобто обставина здатна привести в рух норму, викликати її застосування і встановлені нею наслідки.

Перш ніж дослідити сутність, види юридичних фактів, Ф.В. Тарановський зачепив ще одну, мало досліджену проблему – співвідношення юридичних фактів і нормативних фактів. Необхідно, перш за все, відрізнити від юридичних фактів факти нормативні, тобто факти, з якими пов'язана загальнообов'язкова сила юридичних норм; наприклад, закон або звичай суть нормативні факти, наявність яких створює загальнообов'язкову силу норм. Юридична норма сама по собі не завжди створює суб'єктивні права і обов'язки. Для цього, звичайно, необхідні юридичні дії або органів влади, які проводять норму в життя і утворюють суб'єктивні права, або дії громадян, які виникають на основі норми. Наприклад, закон про вибори як загальна норма ще не створює суб'єктивного виборчого права певного громадянина; для цього необхідні акти адміністративної влади, проведення виборчого закону в життя і закріплення за певними особами їх суб'єктивного права. Або, наприклад, закон про умови і порядок укладення договорів визначає об'єктивні умови, за яких можуть виникнути суб'єктивні права у тих, хто вступив або вступає в договір; але підставою цього приватного суб'єктивного права є не закон, а договір, тобто юридичний, а не нормативний факт.

Проте і закон є не тільки нормативним, але й юридичним фактом, бо закон іноді і безпосередньо створює права і обов'язки. Наприклад, закон анульований, тобто припиняє дію іншого закону, зі всіма виниклими на його основі суб'єктивними правами і обов'язками. Далі, видання закону є юриди-

чною підставою для ряду прав, обов'язків і дій органів влади, які зобов'язані цей закон проводити (опублікувати, розіслати, інструктувати при його застосуванні тощо) або мають припинити свою діяльність по проведенню в життя відміненого закону і т.д. Надалі процес видання закону пов'язаний з рядом юридичних фактів: після створення законопроекту його схвалює одна влада, затверджує – інша, роз'яснює – третя, тобто окремі ступені проходження закону можуть розглядатися як юридичні факти. Оскільки сам закон виникає і діє на підставі інших законів, то необхідно визнати, що закон є і нормативним, і юридичним фактом, бо його видання і створення відбуваються через відомі юридичні факти і норми і спричиняють ряд суб'єктивних прав і обов'язків [2, с.265].

Ще одним спірним питанням у дослідженні правознавця юридичних відносин є його трактування і класифікація юридичних фактів, які є умовою виникнення юридичних відносин: «Дотепер наука не виробила схеми раціональної класифікації юридичних фактів. Не вдаючись до обговорення численних і багатоманітних контроверз з цього питання, зупинимося на тій класифікації, яку можна вважати найбільш прийнятною» [1, с.166].

В основу найбільш прийнятної класифікації юридичних фактів покладені два начала: 1) їх відношення до волі особи і 2) їх відношення до норми об'єктивного права. По першій ознаці розрізняються: 1) такі юридичні факти, які здійснюються без участі волі особи, 2) такі, які здійснюються за участю волі особи. Перші називаються юридичними подіями; другі – юридичними діями. Друга класифікаційна ознака приводить до поділу всіх юридичних фактів на: 1) згідні з об'єктивним правом, або правомірні, і 2) ті, що суперечать об'єктивному праву, або неправомірні. Вказана відмінність рівно застосовна як до юридичних подій, так і до юридичних дій, і тому виступає як підрозділ тих і інших. Обидві класифікаційні ознаки, таким чином, взаємно перехрещуються і в результаті дають чотирьохчленний склад кла-

сифікаційної схеми.

Юридичні факти, згідно цій схемі, поділяються на: 1) правомірні юридичні події, або юридичні факти, у вузькому значенні цього слова; 2) правомірні юридичні дії, або просто юридичні дії; 3) неправомірні юридичні події; 4) неправомірні юридичні дії, або правопорушення.

Юридичні факти, у вузькому значенні, це такі зовнішні події, які не містять в собі нічого неправомірного і спричиняють, незалежно від волі людей, встановлення, зміну або припинення юридичних відносин».

З одного боку, дійсно, можуть відбуватися юридичні події, незалежні від волі людей, які носять правомірний або не правомірний характер. Наприклад, коли держава в особі своїх державних органів здійснює якісь дії, що носять правомірний або неправомірний характер. Але, у свою чергу, державні органи складаються з людей, які, на свій вибір, можуть здійснювати ці дії або не здійснювати, і тут уже результат залежить від волі людини, тобто виконується дія. З другого боку, не можна розглядати волю того самого державного органу як суму волей осіб, які в ньому працюють, не може бути прирівняні воля юридичної особи і воля людини.

Виникає питання: чи прийнятна в сучасній теорії права точка зору Ф.В. Тарановського? Відповідь однозначна – ні. У цій класифікації вчений не виділив, по-перше, головного критерію поділу юридичних фактів, перехрестивши два критерії – волі і відповідності юридичній нормі. По-друге, він класифікував події, за аналогією з діями, за ознакою відношення до них правових норм, – як правомірні і неправомірні. Можливо, на створення такої класифікації Ф.В. Тарановського надихнула класифікація М.М. Коркунова, який також розглядав правомірні і неправомірні події і, у відповідності до цієї точки зору, виділив чотири категорії юридичних фактів: правомірні дії, правомірні події; неправомірні дії і неправомірні події. При цьому, він обмовився, що така класифікація юридичних фактів викликає деякі незручно-

сті.

Обмовка ця не стала на заваді, оскільки важко уявити, щоб норми права, вказуючи на події, що приводять до юридичних наслідків, були в змозі розподіляти події за тією чи іншою ознакою. Вони також не можуть давати оцінку стихійним, за своїм характером, явищам як правомірним чи неправомірним. Такий підхід до класифікації подій для сучасної теорії права непридатний.

Щодо подальшої класифікації правомірних дій, то тут погляди Ф.В. Тарановського співпадають з сучасними. Можна сказати, на той час ним була зроблена одна з найбільш вдалих спроб дати струнку та обґрунтовану класифікацію юридичних фактів. У сучасній теорії права розглядаються такі види правомірних дій, які залежать від цільової направленості волі людей, виконуючих певні дії, від їх наміру викликати своїми діями настання юридичних наслідків або не викликати правомірних дій, – як юридичні акти і юридичні вчинки [3, с.656]. Відмінною властивістю юридичних актів як правомірних дій є те, що вони сприяють настанню певних юридичних наслідків. Деякі з них носять владний характер (наприклад, акти органів виконавчої влади), інші – не мають владного характеру, і саме вони називаються угодами. В основу своєї класифікації Тарановський покладає не владний характер правомірної дії, а визначення суб'єкта, який виконує правомірну дію: «Юридична дія, або юридичний акт, є дозволена правом дія особи, направлена на встановлення, зміну або припинення юридичного відношення.

Юридичні дії, здійснені приватними особами, називаються юридичними операціями. Юридичні дії, здійснені органами державної влади, називають розпорядженнями.

Юридичні операції розрізняються на односторонні і двосторонні, залежно від того, чи потрібна для їх здійснення участь волі однієї особи, чи співучасть волі двох або декількох осіб. Односторонньою операцією є: заповіт, відмова від спадку, захоплення (occupatio) безгосподарної речі і т.п. Двосторонній характер мають всі договори, напр., – купівля-продаж (emptio-venditio), наймання (conductio-locatio) тощо. Поняття двосторонності застосоване і до розпоряджень, коли останні робляться за попереднім обігом (проханням) приватних осіб, напр., видача дозволу на відкриття торгового закладу, прийом учня в урядовий учбовий заклад і т.п.».

Інтерес для сучасних вчених-юристів представляє і визначення Ф.В. Тарановського неправомірних подій, адже це дає можливість простежити еволюцію досліджень з загальної теорії права. «Неправомірні події – це зовнішні події, – визначав він, – супротивні вимозі юридичних норм і спричиняють встановлення, зміну або припинення юридичних відносин, поза волею людей. Такі, напр., обвал стіни, знос даху вітром, крах потягу, нещасний випадок на фабриці (розрив парового казана і т.п.), повінь і т.п. Виникають юридичні відносини між власником стіни, даху і особами, які потерпіли від обвалу стіни, знесення даху на їхню землю, між залізницею і потерпілими пасажирами, між фабрикантом і потерпілими робітниками; у разі повені, свідок звільняється від обов'язку з'явитися в суд і т.п. До неправомірних подій прирівнюються неправомірні, за своїми наслідками, дії домашніх тварин. Якщо мій собака потягне у кого-небудь їстівне, це зобов'язує мене до винагороди потерпілого».

Дане вченим визначення правопорушення відповідає сучасному розумінню цього поняття, і, що важливо, правопорушенням вважається як дія, так і бездіяльність, тільки при цьому Федір Васильович називає це дією негативною: «Правопорушення суть заборонені юридичною нормою дії людей. Дії розуміють тут як позитивні, так і негативні, тобто як вчинення забороненого, так і не вчинення необхідних дій, напр., крадіжка, несплата довга і т.п. Правопорушення викликає встановлення юридичного відношення між правопорушником і потерпілим, а, у випадках, коли правопорушення спричиняє покарання, також мають сенс і відносини

між порушником права і державою».

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права / Тарановский Ф. В. – Юрьев, 1917.

2. Магазинер Я. М. Общая теория права на основе советского законодательства / Магазинер Я. М. // Правоведение. – 2000. – № 1.

3. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / Марченко М. Н. – М. : Проспект, 2001. – 758 с.

Лясковец А. В. Дефініції «юридичні норми» та «юридичні відносини» в науковому спадку Ф.В. Тарановського / А. В. Лясковец // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 324–332 [Електронний ресурс].

Розглядаються питання визначення понять «юридичні норми» і «юридичні відносини» в працях Ф.В. Тарановського та їх складових. А також з'ясується проблема співвідношення публічного і приватного права в трактовці правознавця.

Лясковец А.В. Дефиниции «юридические нормы» и «юридические отношения» в научном наследстве Ф.В. Тарановского

Рассматриваются вопросы определения понятий «юридические нормы» и «юридические отношения» в работах Ф.В. Тарановский и их составляющих. А также выясняется проблема соотношения публичного и частного права в трактовке правоведа.

Ljaskovec A.V. Definition of «legal standards» and «the ratio of the legal» in the scientific heritage of FV Taranovskiy

The questions of definitions of «legal norms» and «legal relations» in the works of F.W. Taranovskiy and their constituents are made. And it turns out the problem of the relation of public and private law in the interpretation of the jurist.

Форум права ФП